

ԽՍՀՄ ՍՆԵԴԱՐԴՅՈՂԿՐՄԱՏ

ՅԵՐԵՎԱՆԻ ԾԽԱԽՈՏԻ ՖԵՐՄԵՆՏԱՑԻՈՆ ԳՈՐԾԱՐԱՆ

ԾԽԱԽՈՏԻ ՀԵՏԴԱՇՏՅԱ ՄՇԱԿՈՒՄԸ

633.71: 631.55/56

8-60

ՄՏՈՒԳԿԱԾ Է 1961

ԾԽԱԽՈՏԻ ՀԵՏԴԱՇՏՅԱ ՄՇԱԿՈՒՄԸ

1168
A 18559

ПОСЛЕУРОЖАЙНАЯ
ОБРАБОТКА
ТАБАКА

Госиздат, Ереван, 1937 г.

Կազմեցին ագրոնոմներ՝ Ա. Գրիգորյան և Գ. Սալադյան
Պատ. խմբ.՝ Գ. Աղամալյան
Տեխ. խմբ.՝ Վ. Ալեքյան
Սրբազրիչ՝ Խ. Ալվադյան
Կոնտրոլ սրբազրիչ՝ Վ. Ավագյան
Դրավիտի լիազոր. № 1212
Հրատ. № 4273, պատվեր 722, տիրաժ 1000

Հանձնված է արտադրության 13 սեպտեմբ. 1937 թ.
Ստորագրված է տպագրության 25 սեպտեմբերի 1937 թ.

Պետհրատի 2-րդ տպարան, Յերևան, Նալբանդյան 11

ԱՌԱՋԱԲԱՆ

1. Հայաստանում զեղին ծխախոտի զարգացումն սկսվեց խորհրդայնացումից հետո՝ 1925 թվից: Այս կարևոր տեխնիկական կուլտուրայի զարգացման համար նոր ասպարեզ և բացվել ժողովրդական տնտեսութան առաջին հնչաձայն պլանի կիրառման ընթացքում, վորն իր ուշադրավ տեղն և բռնում տեխնիկական մյուս կուլտուրաների շարքում:

2. Կոմունիստական կուսակցութան XV համագումարում ժողովրդական տնտեսութան առաջին հնգամյա պլանն ընդունելիս խոշոր միջոցառումներ ձեռնարկվեցին նաև գյուղատնտեսութան զարգացման, ինչպես և տեխնիկական կուլտուրաների զարգացման համար, գլխավորապես կոլեկտիվացման, համայնացրած հողերի մշակման մեքենայացման խնդիրներում: 1930 թվին կուս. XVI համագումարն ուշադրությունն ավելի սրեց գյուղատնտեսութան զարգացման խնդիրներին, տեխնիկական մշակույթների ցանցի տարածությունները լայնացնելու միջոցառումներին:

3. Ուսումնասիրությամբ հաստատված և, վոր Հայաստանում ծխախոտի տարածությունների լայնացման մեծ հնարավորություններ կան: Ծխախոտագործութան 7 տարվա արդյունքներն ապացուցեցին բարձր բերքով ու վորակով ծխախոտ ստանալու՝ Հայաստանի հողային և կլիմայական պայմանների համապատասխան չափազանց նպաստավոր լինելը:

4. Հայաստանում ծխախոտի կուլտուրայի զարգացման պատկերն ըստ տարիների հետևյալն է.

Տարեթիվ	Ծխախոտի տարածու- թյունը հեկտարներով	Մթերված ծխախոտի քանակը ցենտներով
1925	334	250,5
1926	530	3976
1927	481	2752
1928	541	2489
1929	515	3708
1930	766	5286
1931	2452	11419
1932	2754	19991
1933	2533	19751
1934	2500	19500
1935	2475	19145
1936	2500	24060

Ծանոթություն.— Հումուլթի քանակը ցույց է տրվում մթերածը. սույն թվերը մեջ ցույց չի տրված ստացված լրիվ բերքը, 1936 թ. բերքատվութունը կազմում է միջինը մեկ հեկտարից 9,6 ցենտներ՝ մթերվածը միայն:

5. Հայաստանում տարածված են ծխախոտի Մամսոն, Դիքդուլադ և Տրապիզոն բոտանիկական տեսակները: Իրենց վորակով առաջին տեղն է բռնում Ղափանի, Միկոյանի, Աշտարակի շրջանների, Կոտայքից՝ Բաշգյառնու ծխախոտը, իսկ յերկրորդական տեղը՝ Իջևանի, Շամշադնի, Ալլահվերդու, Կոտայքի շրջաններից ստացված ծխախոտը: Ծխախոտագործութունը զարգանում է նաև Բասարգեչարի ու Աղիզքեկովի շրջաններում:

6. Ծխախոտի հետզաշտյա մշակմանը նվիրված այս գրքույկի նպատակն է՝ ծխախոտ արտադրողներին (կուլտնտեսութուն, կուլտնտեսական և մենտ. նուս) ծանոթացնել և կոնկրետ աջակցութուն ցույց տալ ծխախոտի վորակի բարձրացման համար իրական պայքար մղելու գործում: Պետք է հիշատակել, վոր մինչև այժմ Հայաստանի Հոգեփրկութաւոր կամ Սոյուզտարակսիւրյոն ծխախոտագործներին այս կարևոր կուլտուրայի մշակման պրոցեսների վերաբերյալ բավարար գրականությաժք չեն ապահովել: Ծխախոտ մշակելու նկատմամբ յեղած հատ ու կենտ գրականութունը չափազանց անբավարար և և լրացման կարիք ունի նաև մշակութ. ն մյուս պրոցեսների համար:

Ծխախոտը ճիշտ բտանդարտով մշակելուց է կախված վորա-

կի բարձրացումը: Կոլտնտեսությունների համար նյութական խոշոր բազա հանդիսացող այս կուլտուրայի մշակման գործին լուրջ ուշադրություն պետք է դարձնել:

7. Կադրերի պատրաստման գործը կոլտնտեսություններում լավ չի դրված: Ծխախոտագործներ պատրաստելու գործում մենք չափազանց հետ ենք մնում: Հողօգտագործի ծխախոտագործի հիմնական աշխատողներից գլխավորը ծխախոտը ճիշտ ստանդարտով մշակելու, վորակը բարձրացնելու խնդիրն է: Մասնաշաղկապ կադրեր պատրաստելու հարցը Հողօգտագործի և մեր ուշադրության կենտրոնը պետք է հանդիսանա: Կադրերից ե կախված վորակով ծխախոտ մշակելը:

8. Ծխախոտի վորակը բարձրացնելու համար պետք է ստեղծել ծխախոտ չորացնելու պրոցեսի անհրաժեշտ հարմարություններ: Կոլտնտեսություններում չորանոցային շինարարության գործը շատ վատ ե դրված, արևի չորանոցներով հնարավոր չե լրիվ ապահովել ծխախոտի վողջ բերքը չորացնելու գործը. ժամանակն է, վոր շրջանների կոլտնտեսությունների մի մասում կառուցվեն նաե կրակի չորանոցներ, ինչպես և ստեղծվեն մշակելու, տեսակավորելու և հակավորելու հարմարություններ:

Մասնանշված խնդիրների իրականացումն ապահովելու յե ծխախոտի հետադաշտյա ճիշտ մշակման և վորակի բարձրացման գործը:

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

1937 թիվը ծխախոտի տեսակներ ստանալու գործում բեկման տարի պետք է հանդիսանա: Այս խոշոր խնդիրը կատարելու համար ծխախոտագործներից պահանջվում է լարված և ուշադիր աշխատանք՝ ծխախոտ մշակելու բոլոր պրոցեսներում, այլապես՝ վերևն պրոցեսի սխալ և վոչ ժամանակին կատարելը թուլացնում կամ միանգամայն վոչնչացնում է մյուս պրոցեսի ազդեցությունը:

Ագրոտեխնիկական այդ պրոցեսները սերտորեն կապված են իրար հետ, վերոնցից դիտարկենք հետևյալը:

ա) ցրտահերկը, բ) սածիլելուց առաջ հողը խնամքով մշակելը, գ) հողը ֆիմիկան և որգանական նյութերով պարարտացնելը, դ) ժամանակին սածիլելը, ե) դաշտը հավասարաչափ սածիլելը, զ) սածիլները ժամանակին և կանոնավոր աճեցնելը, է) ճիշտ ցանքաշրջանառություն կատարելը, ը) ծխախոտի դաշտը մշակելը՝ ջրելը, քաղհանելը և այլն, թ) ծխախոտը ժամանակին հավաքելն ու նախնական մշակումը բերքահավաքից հետո:

Այս բոլոր պրոցեսները ժամանակին ու ճիշտ կատարելը հանդիսանում են այն հիմնական ձեռնարկումները, վոր խոշոր ազդեցություն են ունենում ծխախոտի քանակական և վորակական բարձր ցուցանիշներ ստանալու գործում: Ծխախոտի հարածուն մեր արդյունաբերությունը խորհրդային և կոլեկտիվ տրեստություններից պահանջում է ծխախոտի քանակական ցուցանիշների հետ միասին նաև վորակական բարձր ցուցանիշներ: Այս կարևոր խնդիրը լրիվ կատարելու համար պետք է լուրջ ուշադրություն դարձնենք նաև ծխախոտի հետդաշտյա (բերքահավաքից հետո) մշակման գործին, վորով բարձրացրած կլինենք ծխախոտի ապրանքային տեսակները և ել ավելի կամրապնդենք ծխախոտագործական կոլանտեսությունների նյութական բազան:

Պետք է ասել, վոր մեր ծխախոտագործները բավականաչափ ուշադրություն չեն դարձնում ծխախոտի հետդաշտյա մշակ-

ման գործին. հենց այս պատճառով ել հաճախ ե պատահում, վոր ծխախոտը դաշտում կանոնավոր մշակում և հավաքում են համաձայն ագրոտեխնիկայի պահանջներին, բայց վորովհետեւ նրա հետագա մշակումը (չորացնել, պահպանել և այլն) թերագնահատում են, այս պատճառով ել ծխախոտն իր վորակական արժեքը կորցնում ե:

Ծխախոտի բերքատվությունը բարձրացնելու գործում վերջին տարիներս մենք կարողացել ենք բավարար արդյունքների հասնել, բայց միևնույն ժամանակ ծխախոտի վորակական բարձր ցուցանիշներ ստանալու գործում չենք կարողացել բեկում մըտցընել: Ահա հենց այս հանգամանքն առիթ ե ծառայել լույս ընծայելու հետդաշտյա մշակմանն ուղղված այս գրքույկը, վոր ոգնության պետք ե դա ծխախոտագործության գծով աշխատող կուտնտեսային բրիգադիւններին, ագրոտեխնիկներին ու բոլոր ծխախոտագործ կուտնտեսականներին:

ԾԽԱԽՈՏԻ ՀԵՏԴԱՇՏՅԱ ՄՇԱԿՈՒՄԸ

Ծխախոտի հետդաշտյա մշակումն ամենակարևոր աշխատանքներից մեկն ե: Այսինպ պատճառով, սկսած բերքահավաքից մինչև ծխախոտը մթերման կայան հանձնելը, ամենալուրջ ուշադրություն պետք ե դարձվի նրա մշակման բոլոր պրոցեսներին: Հետդաշտյա մշակումն սկսվում ե ծխախոտի բերքահավաքից հետո և ընդգրկում և հետևյալ աշխատանքները. 1. ծխախոտ շարելը, 2. տամկացնելը, 3. չորացնելը, 4. հավանդավորելն ու պահելը, 5. տեսակավորելը, 6. փնջավորելն ու հակավորելը: Այս բոլոր աշխատանքները վճռական դեր են խաղում և ազդեցություն են ունենում ծխախոտի վորակի, հետևապես և նրա ապրանքային տեսակների վրա:

Ծխախոտի վորակի վրա այս աշխատանքների դրակուն կամ բացասական ազդեցությունը պայմանավորվում ե նրանով, վոր շրջապատող ողի խոնավության և ջերմության ազդեցության տակ ծխախոտի տերևի մեջ տեղի յին ունենում քիմիական բաղմազան պրոցեսներ, վորոնք փոխում են ծխախոտի տերևի թե արտաքին տեսքը (գույնը) և թե ներքին քիմիական կազմը. Ողի խոնավության չափից և ջերմության աստիճանից ե կախված ծխախոտի տերևի վորակի բարձրացումը կամ իջեցումը, վորովհետեւ կամ վերոհիշյալ յերկու ֆակտորների վորոշ

փոխհարաբերությամբ տերևի մեջ կատարվող քիմիական պրոցեսները նրա վրա դրական ազդեցություն են ունենում, լավացնելով գույնն ու վորակը, կամ յերբ հիշյալ ֆակտորներից յերկուսի կամ մեկի չափը շատ ավելի կամ պակաս լինելուց (խոսքը վերաբերում է գերխոնավության չափին կամ ջերմության առաժանին) բացասական ազդեցություն է թողնում ծխախոտի տերևի վրա, վորով և ընկնում է նրա վորակը:

Այս խնդիրները պարզաբանելու համար մենք համառոտ կերպով կբացատրենք այն բոլոր պրոցեսները, վոր հետադաշտյա մշակման ընթացքում կատարվում են ծխախոտի տերևների մեջ և կնշենք այն կանոնները, վորոնց ճիշտ կիրառումով պահպանած կլինենք ծխախոտի վերակական բարձր ցուցանիշները:

Ծխախոտի օտրելը.— Ծխախոտի տերևները թիլին շարում են կամ տամկացնելուց առաջ, կամ հետո: Այս աշխատանքը բավականին լուրջ ու կարևոր աշխատանք է և վորակյալ բանավորներ և պահանջում: Շարելու ժամանակ հատուկ ուշադրություն պետք է դարձվի տերևների տեսակավորման վրա, յեթե այդ չի կատարվել դաշտում՝ քաղելու ժամանակ: Այն տերևները, վոր մեխանիկական փլատվածքներ, հիվանդությունների ունեն, գերհաս կամ թերահաս են, անպայման պետք է առանձնացվեն և առանձին-առանձին շարվեն: Պետք է տեսակավորել նաև մեծ ու փոքր տերևները, վորովհետև տամկացնելու և չորացնելու ժամանակ չեն կարող հավասարաչափ տամկանալ ու չորանալ: Վորպեսզի ծխախոտը հավասարաչափ չորանա, անհրաժեշտ է, բացի տեսակավորելուց, շարել նորմալ խոտությամբ: Յերբ ծխախոտը նոսր են շարում, արագ է չորանում, վորի հետևանքով տերևները կանաչ են մնում և անհրաժեշտ ու ցանկալի գույնը չեն ստանում: Չափազանց խիտ շարելու դեպքում հավասարաչափ չեն չորանում և մեծ մասամբ փչանում են: Այսինսկ պատճառով ծխախոտի տերևը շարելու ժամանակ պետք է առաջնորդվել հետևյալ կանոններով:

ա) տերևները խիտ կարելի չե շարել միմիայն այն ժամանակ, յերբ ծխախոտը մանրատերև է, չոր փղանալներին և աճել ու հասունացել և յերբ քիչ թերահաս է,

բ) տերևները նոսր են շարվում միմիայն այն ժամանակ, յերբ ծխախոտը մեծատերև է, անձրևային խոնավ պայմաններում և աճել ու հասունացել և յերբ մինչև շարելը գերհասունացել կամ լավ տամկացել է:

Հենց այս պատճառով եւ ծխախոտի ազրոտեխնիկական կանոնների մեջ ասված եւ, վոր տերեւների քաղի եւ շարելու ժամանակ անհրաժեշտ եւ մանրագնին տեսակավորում կատարել:

Ծխախոտ սամկացնելը. — Ծխախոտը քաղելուց հետո տերեւները վորոշ ժամանակ կենդանի վիճակում են լինում եւ ողի խոնավութեան ու ջերմութեան ազդեցութեանից իրենց քիմիական կազմն ու գոյնը փոխում են: Այս պրոցեսը ծխախոտագործները տամկացում են անվանում: Այս կարևոր պրոցեսի ճիշտ կատարումը դրական ազդեցութեան եւ թողնում ծխախոտի վորակի վրա եւ, ընդհակառակը, սխալ կատարումը միանգամայն բացասական ազդեցութեան եւ թողնում: Տերեւները տամկացնելու ժամանակաընթացքը (քաղից հետո) պայմանավորվում եւ ողի խոնավութեան չափով, ջերմութեան աստիճանով (վորտեղ կատարվում եւ տամկացնելու պրոցեսը), տերեւների հասունութեան աստիճանով եւ քաղով: Տամկացնելու համար հատկացվող շենքերը քամիներից պաշտպանված պետք եւ լինեն: Այն շենքերում, վորտեղ ծխախոտ տամկացնելու պրոցեսն եւ կատարվում եւ վորտեղ ողը չոր եւ լինում, պարզ եւ, վոր տամկացնելու պրոցեսն այնտեղ արագ եւ ընթանում—տերեւի միջի ջուրը կարճ ժամանակում գոլորշիանում եւ, հետևապես տերեւը նորմալ ու լրիվ կերպով չի տամկանում, վորի պատճառով ծխախոտը կանաչ եւ մուգ, վորը եւ բացասաբար եւ անդրադառնում ծխախոտի վորակի վրա: Յուր տամկացնելու համար հատկացված շենքի մեջ ողի խոնավութեանը բարձր եւ լինում, տերեւները բավականին ժամանակ կենդանի յեն մնում եւ տամկացնելու պրոցեսն աստիճանաբար ու նորմալ կերպով եւ ընթանում, եւ այս հանգամանքը դրական ազդեցութեան եւ թողնում ծխախոտի վորակական բարձր ցուցանիշների վրա: Այսինպէս պատճառով հատուկ ուշադրութեան պետք եւ դարձնել տամկացնելու պրոցեսի վրա այն իրաւոյթ, վոր տերեւի հյուսվածքը պահպանվի զգալի չափով ջրի պարունակութեամբ, պայքարելով հյուսվածքի արագ չորանալու դեմ: Միաժամանակ պետք եւ խոռոստի նաեւ ավելորդ խոնավութեանից, մանավանդ յերբ տերեւների հյուսվածքն սկսում եւ անկենդան դառնալ, վորովհետեւ այդ դեպքում ծխախոտը կարող եւ փչանալ: Տամկացնելու ժամանակ, վորպես անհրաժեշտ նախապայման, թերահաս, գերահաս եւ նորմալ հասունացած տերեւներն իրարից պետք եւ առանձնացվեն, քանի վոր գերահաս տերեւներն ավելի շուտ են տամկանում, քան հասունացածներն ու թերա-

հասները, և յեթե նրանք միասին շարած են տամկացվում, ապա մինչև հասուն և թերահաս տերևների տամկանալը գերահասները կփշանան: Այն տերևները, վոր հիվանդություններից (մոնթար, չեչոտություն և այլն) ֆնասվել են, իրենց միջի խոնավությունը շատ շուտ կորցնում են և լրիվ չափով չեն տամկանում: Այս պատճառով այդ տերևները պետք է առանձնացվին և առանձին տամկացվին: Ընդհանրապես տամկացնելու գործը ճիշտ կատարելու համար գերահաս, հասուն, թերահաս, հիվանդություններից ու ֆնասատուններից ֆնասված տերևներն իրարից պետք է առանձնացվին և առանձին տամկացվին: Տամկացնելը մի քանի ձևով և կատարվում, վորոնցից կարևոր են.

ա) գետնի վրա շարանով տամկացնելը, բ) շարելուց առաջ տամկացնելը և գ) շրջանակների վրա շարանով տամկացնելը:

Հայաստանի պայմաններում տամկացնում են վերոհիշյալ յերեք յեղանակով, վորից ամենատարածվածը գետնի վրա շարանով տամկացնելն է: Կուլտերով, առանց շարելու խորհուրդ և տրվում տամկացնել ավելի ցուրտ յեղանակներին: Տամկացնելու ժամանակաընթացքը կախված է տերևի քաղից, հասունության աստիճանից, ոգի խոնավության չափից, ջերմության աստիճանից և այլն: Ցուրտ յեղանակներին տաք շենքերում պետք տամկացնել: Տամկացնելու պրոցեսի ժամանակաընթացքը, նախած պայմաններին, 1—3 օր է տևում: Տամկացնելու տեխնիկան հետևյալն է. դաշտից չորանոց փոխադրած՝ միաժամանակ քաղված տերևները 15—20 սմ հաստություն ունեցող շերտով դասավորում են չորանոցների մաքուր հատակին և սկսում են տամկացնելու պրոցեսը: Տամկացնելու համար տերևների դասավորությունը կատարվում է հետևյալ կերպ. գետնի կամ հատակի վրա փափուկ, չոր ծղոտ են փռում, 10—15 տերև ծխախոտ միասին վերցնում և կոթերը դեպի ներքև, ծայրերը դեպի վեր, թեք դասավորում են գետնին ալնպես, վոր յերկրորդ փունջը ծածկում է առաջին կես մասը, յերրորդը՝ յերկրորդի, և այլն: Մեր պայմաններում ծխախոտը տամկացնելու համար կանաչ տերևները նախ շարում են և ապա ծայրերը դեպի ցած, կոթերը դեպի վեր, թեք դասավորում հատակին կամ գետնին: Այս ձևով տամկացնելու թերությունն այն է, վոր տերևների ծայրերը ծխախոտի ծանրության ազդեցության տակ ճիլվում են և հաճախ սևանում. բացի դրանից, այս ձևով տամկացնելու ժամանակ ծայրերն ավելի շուտ են տամկանում, քան տերևի մյուս մասերը, վորի պատ-

ձառով ամբողջ տերեր հավասարաչափ չի դեղնում: Այսպես, անհավասար տամկացնելուց տերեններից շատերի ծայրերը դորշ գույն են ստանում, սևանում, իսկ արանքներում ել միանգամայն կանաչ տերեններ են մնում: Տամկացնելու ժամանակ տերեններն առաջին ձևով դասավորելը՝ առանց շարելու, կոթերը դեպի ներքև, ծայրերը դեպի վեր՝ ամենից ընդունված ձևն է. այս դեպքում հեշտ և լինում շատ դեղնածները փչացածները, ճխրվածները և այլն ջոկել և թելին շարել առանձին-առանձին: Տամկացնելու մյուս ձևը նույնպես նպատակահարմար է. այս ձևով տամկացնելու ժամանակ փչացող տերենների տողսը շատ քիչ է լինում: Այս ձևով տամկացնելու համար քաղից հետո տերենները շարում են թելին, անմիջապես կախում շրջանակներին և 2—3 ժամ դնում արևի տակ, վոր տաքանա. հետո շրջանակները հավաքում են սրահը՝ իրար մոտ և խիտ դասավորում ու թողնում 2—4 օր: Այդ ժամանակամիջոցում ծխախոտի տերենները տամկանում են: Տամկացնելու պրոխան ավարտված և համարվում այն ժամանակ, յերր տերեր բավականին թառամում են և, միաժամանակ, կանաչ գույնը փոխում բաց դեղնին:

Ծխախոտ չորացնելը.—Տամկացնելն ավարտելուց հետո ծխախոտի տերենները դեռ ևս բավականաչափ ջուր են պարունակում (իրենց քաշի մոտ 75⁰/₀-ի չափ):

Յեթե ծխախոտը տամկացնելուց հետո անմիջապես չսկսեն չորացնել, մեջը յեղած խոնավությունից ծխախոտը կփշանա (կփտի):

Ծխախոտը չորացնում են արեգակի կամ կամ կրակի չորանոցներում:

Չորացնելու ընթացքը կախված է մի շարք պայմաններից և, առաջին հերթին՝ ավշալ ժամանակի յեղանակների պայմաններից ու չորացվող ծխախոտի դրությունից:

Ծխախոտը չորացնելիս պետք է առաջնորդվել հետևյալ հիմնական կանոններով.

ա) ծխախոտը հավասարաչափ չորացնելու համար մի շրջանակի վրա պետք է կախել միևնույն քաղի, մեծության ու միևնույն աստիճանի տամկացված ծխախոտի շարաններ:

բ) վերպեսզի ծխախոտի ավելորդ խոնավությունն աստիճանաբար անցնի, վորով ստացվում է միատեսակ գույն ունեցող ծխախոտ, չորանոցները պաշտպանված պետք է լինեն քամիներից և միջանցիկ հոսանքներից, հակառակ դեպքում ծխախոտն արագ և չորանում ու գույնը կանաչավուն մնում.

գ) լավ դեղին գույն ստացած ծխախոտը շուտ պետք է

չորացնել, այլապես լավ գույնը կփոխվի վատի: Այդպիսի ծխախոտի շրջանակները չորանոցում գիշերը խիտ չպետք և դասավորել:

դ) ծխախոտի շրջանակներն առավոտները չորանոցից դուրս պիտի հանել ցողն անցնելուց հետո, յերբ գետինը և ողբ տաքացել են:

ե) որվա շող ժամերին ծխախոտի շրջանակները պետք և քաշել չորանոցի ներսը, հակառակ դեպքում չորացած ծխախոտի գույնը կանաչավուն կլ կմնա:

զ) յեթե ծխախոտի տերևները (թիթեղը) չորացել ու ցանկացած գույնն են ստացել, իսկ նրանց հաստ ջղերը դեռ լավ չեն չորացել, այդ ծխախոտը չպիտի թողնել արևի տակ, հակառակ դեպքում, արևի ճառագայթներից ծխախոտի լավ գույնը վատի կփոխվի: Այդպիսի ծխախոտի ջղերը կարելի չեն չորացնել չորանոցի ներսում կամ մի ուրիշ սովորույթ տեղ:

է) անձրևների և ուժեղ քամիների ժամանակ ծխախոտի շրջանակներն անմիջապես պետք և քաշել չորանոցի ներսը:

ը) գիշերները շրջանակները նույնպես պետք և քաշել չորանոցի ներսը, թե չե ծխախոտն անձրևից, ցրտից կամ ցողից կարող և փնտվել:

Ծխախոտը համարվում և չորացած, յերբ գլխավոր ջղերն ու կոթերը լավ չորացել են: Յեթե ծխախոտը լավ չի չորացել, հավանաբարում պահելու ժամանակ կարող և բորբոսնել և փչանալ:

ժ) ծխախոտի չորանոցը պետք և ապահովված լինի հակահրդեհային սարքավորումով:

Արևով չորացնելն ամենատարածված ձևն է, սակայն այս ձևով չորացնելը կերտելի չե այն շրջաններում, ուր աշնանը, ծխախոտի վերջին քաղերի տերևները չորացնելու ժամանակ անձրևներ չեն գալիս, ամպամած ուրբի թիվը քիչ և լինում, և այն, իսկ այն շրջաններում, ուր հակառակն է լինում, պարզ է, վոր արևով չորացնելն արդյունավետ չի լինում, քանի վոր անձրևները, ցուրտը և խոնավությունը բացասաբար են ազդում ծխախոտ չորացնելու պրոցեսի վրա, վորից և ընկնում է ծխախոտի վորակը:

Մեր՝ Հայաստանի պայմաններում, մի շարք շրջանների վորոշ կոլտնտեսություններում (Բասարգեչարի, Կոտայքի, Ալլահվերդու, Ղափանի, Շամշադնի) անհրաժեշտ է կրակի չորանոցներ կառուցել, այլապես ծխախոտի 4-րդ և 5-րդ բարձրորակ

քաղն աշնանը միշտ ել փչանում ե։ Ծխախոտը հաջող չորացնելու համար, լինի այդ կրակով թե արևով, ինչպես վերևում նշեցինք, տերևները շարելու ժամանակ խնամքով պետք և տեսակավորվեն և հիվանդ, գերահաս, թերահաս և այլ դեֆեկտներ ունեցող տերևներն առանձնացվեն և առանձին չորացվեն։

ՀԱՎԱՆԳ ՊԱՀԵԼԸ

Ծխախոտի տերևները չորացնելու պրոցեսն ափսրտելուց հետո շրջանակների վրայից շարձանները հավաքում և 3-4 շաբա-
նը միասին մեջտեղից ծալում—հավանք են դարձնում ու կախ տալիս համապատասխան տեղ, մինչև տեսակավորելը, փնջավոր-
ելն ու հակավորելը։ Չնայած չորացրած տերևներն արդեն մե-
ռած վիճակում են, բայց և այնպես դեպի շրջապատող ոդի ջեր-
մությունն ու խոնավությունը շատ զգալուն են և հեշտությամբ
են յենթարկվում նրանց դրական կամ բացասական ազդեցու-
թյուններին։ Ընդհանրապես չորացնելուց հետո տերևներն ունե-
նում են 8—10 % ջրային մաս, հետագայում, ոդի խոնավու-
թյան դեպքում, այս տոկոսը բարձրանում և, վորովհետև չոր
ծխախոտը շրջապատի խոնավ ոդից 18—20 % ջուր վերցնելու
հատկություն ունի, վորի պատճառով և դառնում է ճկուն, չի
փշրվում ու կորուստներ չի տալիս։ Յեթե ոդի խոնավության
տոկոսը շատ ցածր և (չորային), չորացված շարաններն արհես-
տական կամ բնական ճանապարհով պետք և խոնավացնել և հա-
վանգներ կազմել ու կախ տալ, այլապես՝ ծխախոտը կկորստավի
ու կորուստներ կտա։ Բնական ճանապարհով խոնավացնելու յե-
ղանակն այն է, վոր չորացրած ծխախոտի շրջանակները գիշեր-
ները չորանոցից հանում են գծերի վրա, թողնելով այդպես
ամբողջ գիշերը։ Խոնավացման այս ձևը կիրառելի յե
այն ժամանակ, յերբ վաղ առավոտները ցող չի լինում,
լավ պետք և իմանալ, վոր ցողը բացասաբար և ազդում
ծխախոտի վորակի վրա։ Յեթե ծխախոտի շարանները
բոլորովին փակ շենքերում են պահվում, գիշերները դռ-
ները բաց են անում, վոր ծխախոտը խոնավանա։ Ար-
հեստական ճանապարհով խոնավացնելն այն է, վոր ծխախոտի
շարաններին, հատուկ կարգավորված ապարատով, վորոշ ժամա-
նակ արհեստական գոլորշի յեն տալիս, վորից ծխախոտը խոնա-
վանում է և հավանգներ կազմելիս չի կորստավում։ Այս ձևի

խոնավացնելուց պետք է խուսափել, թե չե գոլորշու կաթիլները կընկնեն թերթերի վրա: Ինչպես վերևում հիշեցինք, խոնավացրած շարանները շրջանակներից հանում և 3—4-ն իրար միացնելով՝ խիտ-խիտ կախ են տալիս համապատասխան շենքում: Ծխախոտի վորակական բարձր ցուցանիշներ ստանալու խնդրում մեծ դեր է խաղում այն պահելը, վոր զխավորապես կախված է նրանից, թե ինչ շենքում և պահվում ծխախոտը:

Մեր պայմաններում ծխախոտի հավանգները չորանոցներում են պահվում, այն ել այնպիսի չորանոցներում, վոր մի քանի կողմից բաց են և յեղանակի աննպաստ ազդեցությունից պաշտպանված չեն: Այսպիսի չպաշտպանված շենքերում, պարզ է, վոր ողի բարեխառնությունը փոխվում է (չոր լեղանա-կին հետևում են անձրևային յեղանակներ և այլն), վորից և կախված է ծխախոտի վիճակը: Ծխախոտը հաջորդաբար չորանում և խոնավանում է: Յեղանակի փոփոխվող պայմանները (Վերմություն և խոնավություն) պարզ է, վոր անդրադառնում են ծխախոտի վրա, վորի մեջ տեղի յեն ունենում քիմիական կազմի փոփոխություններ, վորից փոխվում է ծխախոտի արտաքին տեսքը, գույնը և այլն: Այս փոփոխությունների աստիճանը կախված է շրջապատի ողի Վերմությունից և խոնավությունից: Ծխախոտի հավանգների մեջ բարենպաստ պայմաններում կատարվող այդ փոփոխությունները նման են ճիշտ այն փոփոխություններին, վոր կատարվում են ծխախոտի խմորման՝ ֆերմենտացիայի ժամանակ: Հավանգներ պահելու ժամանակ ծխախոտի մեջ տեղի յե ունենում ոսլայի ածխաջրատուների քայքայում, սպիտակուցային նյութերը քչանում են, ծխախոտի ջուրը քաշելու ընդունակությունը ցածրանում և տերևների կանաչավուն գույնն անցնում է: Միաժամանակ պետք է մատնանշենք, վոր քիմիական կազմի թված փոփոխությունները, վորոնք տեղի յեն ունենում ծխախոտի տերևի մեջ և բարձրացնում են նրա վորակը, լինում են միայն այն պայմաններում, յերբ շրջապատող ողի խոնավությունը լինում է 60—75% -ի սահմաններում, իսկ Վերմությունը՝ Յ 15—20°, Այդ ժամանակ ծխախոտի տերևի խոնավությունը հասնում է 17—20% -ի: Յեթե շրջապատող ողի խոնավությունը 75% -ից բարձր է լինում, ծխախոտը բորբոսնում և և փչանում, իսկ յեթե խոնավությունը 60% -ից ցածր է, ծխախոտը չոր է լինում և կորուստներ է տալիս (փշրվում է), յերբ անգամ մի փոքր կաշնում են նրան: Բացի դրանից, պետք

և նշել, վոր այսպիսի պայմաններում գուշնի կամ վորակի լավացում չի կարող տեղի ունենալ:

Բացի խոնավությունից, տերևի քիմիական կազմի փոփոխման վրա ազդում է նաև շրջապատող ողի ջերմությունը, որին նաև՝ բարձր ջերմաստիճանի տակ քիմիական կազմի փոփոխությունները շատ արագ են կատարվում, իսկ 5°-ից ցածր ջերմության ժամանակ այդ փոփոխությունները դանդաղ են ընթանում: Չնայած, վոր հավանգ պահելու ժամանակ բավարար խոնավությունից ֆերմենտացիոն պրոցեսներ են տեղի ունենում և լավացնում նրա վորակը, այնուամենայնիվ խորհուրդ է տրվում, վոր պահելու ժամանակ հավանգները մի քիչ չոր լինեն, քան թե խոնավ, վոր չբորբոսեն, վորը, ինչպես հայտնի չե, մեծ վնասների պատճառ է դառնում: Վնասն այն է, վոր բորբոս առաջացնող որգանիզմներն իրենց զարգացման համար գործ են ածում տերևի մեջ յեղած չոր նյութերը, մասնավորապես նրա ամենաթանգարժեք մասը՝ ածխաջրատները, վորի հետևանքը լինում է այն, վոր ծխախոտի վորակը բոլորովին բնկնում է: Բացի դրանից, այդ որգանիզմները տերևի չոր նյութերը գործադրելով, ծխախոտի քաշն ել է ընդնում հողուտ այդ որգանիզմների զարգացմանը: Այսպիսով, նորմալ պայմաններում պահվող ծխախոտի թե վորակը և թե քանակը միշտ բարձր է լինում: Այս բոլորն ապացուցում են, վոր ծխախոտի հավանգները պետք է պահվեն այնպիսի շենքերում, վորտեղ ողի հարաբերական խոնավությունը 60—75% -ի սահմաններում լինի, իսկ ջերմությունը՝ Ցելսիուսի 15—20°, անկախ այն բանից, թե նրանք չորանոցում են պահվում, թե հատուկ պատրաստված շենքում: Պահվող ծխախոտի հավանգները ժամանակ-առժամանակ պետք է ստուգվեն, և յեթե նրանց մեջ խոնավ տերևներ (գըլխավորապես կոթեր) կան, պետք է առանձնացվեն, վոր չբորբոսեն:

Ծխախոտի հավանգները պետք է պահվեն ծածկված և չոր շենքերում, վորտեղ վնասակար և ազդեցիկ հոտ (գոմի հոտ և այլն) չկա: Այս շենքերն անպայման պետք է դուռ ու լուսամուտ ունենան, վոր կարիք յեղած դեպքում կարելի լինի շենքն ողափոխել: Այսպիսի շենքերում ծխախոտն արտաքին ողի (խոնավ և չոր յեղանակների) ազդեցություններից զերծ է լինում: Միանգամայն անթույլատրելի չե համարվում հավանգներ պահելը բաց շենքերում, չորանոցներում և այլուր, վորովհետև

այս պայմաններում ողի չափազանց խոնավ կամ չոր լինելը բացասական ազդեցութիւնն է ունենում ծխախոտի վրա, գցելով նրա վորակը: Ծխախոտը պաշտպանված շենքերում պահելով և ջերմաչափերի ու խոնավաչափերի ոգնութեամբ ներսի ողբ մերթ-ընդ-մերթ կանոնավորելով՝ նրա վորակն զգալի չափով բարձրանում է:

Մենք խոսեցինք այն մասին, թե ծխախոտը ծածկած շենքերում պետք է պահվի, վոր արտաքին ողի ազդեցութիւնն էր չենթարկվի: Միաժամանակ պետք է ավելացնենք, վոր այն շենքերը, վորոնց տանիքը թիթեղածածկ է, առաստաղը տախտակից է, ծխախոտը չափից դուրս չորանում է, կամ յետոս տանիքը կղմինդրից է լինում և առանց առաստաղի, խոնավ յեղանակներին կղմինդրից խոնավութիւնն անցնում է ծխախոտին ու փասում այն: Այսինքն պատճառով, ծխախոտը պետք է պահվի այնպիսի շենքերում, վորոնք տախտակած հատակ և առաստաղ ունեն: Այն շենքերը, վոր առաստաղ չունեն, պետք է ծածկել ետերնխոտով, յեղեգնով կամ հացահատիկի ծղոտով, վոր կարելի լինի ծխախոտը նորմալ վիճակում պահել:

ԾԽԱԽՈՏ ՏԵՍԿԱՎՈՐԵԼԸ

Մինչ ծխախոտի տեսակավորումն սկսելը, յուրաքանչյուր տնտեսութիւն պետք է իրեն ապահովի ծխախոտի խոնավանոցներով: Հավանգներին ջուր ցանելով կամ գիշերները հավանգները դուրս բերելով ծխախոտ խոնավացնել չի թույլատրվում: Այսինքն պատճառով յուրաքանչյուր կոլտնտեսութիւն խոնավանոցի շենք պետք է պատրաստի հետեյալ կերպ. 2 մետր խորութեամբ փոս են փորում, վրայից գերաններ են դրում ու հողով ծածկում, բացի այն անցքից, վոր պետք է թողնել դուրս գալու և ներս մտնելու համար:

Անձրեկաջրերից խուսափելու համար գերանների վրա ծղոտ կամ յեղեգ պետք է փռել, վոր ջուրը չանցնի խոնավանոց: Ամեն 10 աչք չորանոցի համար պետք է ունենալ առնվազն 5—6 մետր յերկարութիւն և 4 մետր լայնութիւն անկող խոնավանոց. այս հասարակ ձևի խոնավանոցները հեշտութեամբ կարելի է կառուցել: Խոնավացած համարվում է այն ծխախոտը, յերբ նրա գլխավոր ջիղը քիչ փափկում և մշակելիս չի կոտրատվում, Չափազանց խոնավացնելու դեպքում ծխախոտը կփչանա: Խոնա-

վաղանկուց հետո, յերբ ծխախոտը փափկում և և կոտրատվելու վտանգ չկա, սկսում են տեսակավորման պրոցեսը:

Ծխախոտ տեսակավորելու նպատակն այն է, վոր ծխախոտի բոլոր տերևներն առանձնացվին միանման խմբերի ըստ նրանց քաղի, գույնի, թանձրության, մեխանիկական և հիվանդություններից ու ֆլասատուներից առաջացած ֆլասավածքների չափի և այլն: Նայած թե ծխախոտի տերևները վոր խմբին են դասվում, ըստայնմ ել լինում են ցածր կամ բարձր վ-րակի, վորի շնորհիվ արդյունաբերությանը հանձնվում են տարբեր դներով: Հինց այս պատճառով ել ծխախոտ ընդունելու և հանձնելու համար պետությունը ծխախոտի ապրանքային տեսակներ և սահմանել, վոր, նայած իրենց հատկանիշներին, բաժանվում են 1-ին, 2-րդ, 3-րդ, 4-րդ և 5-րդ տեսակների: Ծխախոտը տեսակավորում են վոչ թե շարուն ձևով, այլ այն հատկանիշների հիման վրա, վորոնք հնարավորություն են տալիս վորոշելու ծխախոտի այս կամ այն ապրանքային տեսակին պատկանելը: Գլխավոր հատկանիշները, վորոնց վրա հիմնված է տեսակավորումը, հետևյալն են. քաղը, հասունությունը, գույնը, մեխանիկական ֆլասավածքները, հիվանդություններից և ֆլասատուներից ֆլասաված լինելը, տերևների թանձրությունը և հողից կամ ավազից կեղտոտված լինելը: Վորպեսզի վերոհիշյալ հատկանիշները դերը պարզ լինի, կանգ առնենք նրանց վրա առանձին-առանձին:

1. Գաղը.—Ծխախոտի ցողունի ներքևի գոտու քաղերն (դիբ, խաշլամա) ավելի ցածր են գնահատվում, քան վերևի քաղերը: Վերևի քաղերի տերևները մեծ քանակությամբ թանգարժեք, հաճելի ու անուշահոտ նյութեր են պարունակում, վորոնք ծխախոտին տալիս են ավելի լավ արոմատ՝ հոտ, թանձրություն և այլն, քան ներքևի քաղերը: Առհասարակ յուրաքանչյուր քաղ, սկսած ծխախոտի ցողունի ներքևի գոտուց մինչև վերևի գոտին, տարբեր վորակ և արժեք ունի: Սկսած ներքևից՝ առաջին գոտու քաղն ավելի ցած վորակ և արժեք ունի, քան յերկրորդ գոտու քաղը և այդպես շարունակ, մինչև վերջին գոտու քաղը: Սակայն ծխախոտը թե դաշտում և թե չորացնելու ու պահելու ժամանակ վատ մշակելուց վերևի քաղերի վորակն ընկնում է, քանի վոր նրանք ավելի ցածր ապրանքային տեսակների շարքն են դասվում:

2. Հասունությունը. Տարբեր աստիճանի հասունություն ունեցող տերևները (գերահաս, թերահաս և նորմալ հասունացած) իրենց գլխավոր նյութերի կազմությամբ միանման վորակ չու-

նեն: Թերահաս տերևների մեջ մեծ չափով ջուր և լինում և ավելի քիչ՝ չոր նյութեր, քան նորմալ հասունացած տերևների մեջ, վորի պատճառով նրանք դասվում են ավելի ցածր ապրանքային տեսակների շարքը: Թերահաս ծխախոտի տերևները կուպիտ են լինում, միահավասար գույն չեն ունենում և մուգ-կանաչ գույնի յեն լինում: Գերահաս տերևները բոլորովին դատարկ են լինում, վորովհետև նրանք իրենց սննդաբար նյութերի պաշարը դեռ դաշտում յեղած ժամանակ են կորցրել: Այս տերևները կոչվում են «աշլագ» և նույնպես դասվում են ավելի ցածր ապրանքային տեսակի շարքը, քանի վոր Թանձրությունից ու համից դուրկ են և լավ չեն ծխվում:

Նորմալ հասունացած և իր ժամանակին հավաքված ու լավ չորացրած տերևներն ունենում են մաքուր ու լավ գույն, նորմալ Թանձրություն, արուստ և տեսակավորման ժամանակ դասվում են բարձր ապրանքային տեսակների շարքը:

3. **Գույնը.**—Ծխախոտի ապրանքային տեսակները վորոշելու համար հիմնական հատկանիշներից մեկը ծխախոտի գույնն և Հայաստանի ծխախոտագործական շրջանների համար լավ գույն և համարվում մաքուր դեղինը, կարմիրը, նարնջագույնը: Յերբ լավ չմշակելու և պահելու պատճառով այս գույները մուգ յերանգներ են ունենում, ապրանքային ցածր տեսակների շարքն են դասվում:

4. **Թանձրությունը.**—Ծխախոտի բարձրորակ հումութ ստանալու գործում մեծ դեր և խաղում նաև Թանձրությունը, վոր առաջ և գալիս լավ մշակելուց և պահելուց (բջատելը, ծաղկատելը և այլն): Տերեր վորքան Թանձր և լինում, վորակն այնքան բարձր և լինում և ավելի բարձր ապրանքային տեսակների շարքըն և դասվում, սակայն չափավանց Թանձր տերևները կուպիտ, գորշ են լինում և վորակի ցածրացում են տալիս: Ծխախոտի ցողունի ներքևի գոտու քաղերը, որինակ՝ դիրսարը և խաշլաման Թանձր չեն լինում և այդ պատճառով նրանք ցածր ապրանքային տեսակների շարքն են դասվում: Ցողունի վերին գոտու քաղերը, յեթե բավարար են մշակված լինում, շնորհիվ իրենց Թանձրության, ապրանքային բարձր տեսակների շարքն են դասվում:

5. **Վնասվածներ.**—Հիվանդություններից, ֆնաստուռներից և մեխանիկական ֆնասվածքներից առաջացած՝ տերևի վնասվածքները տարբեր չափերով իջեցնում են նրա վորակը և այդպիսի

տերէնները դասվում են ավելի ցածր ապրանքային տեսակների շարքը: Վնասվածքների չափը վորքան մեծ է լինում, նրանք այնքան ավելի ցածր տեսակների շարքն են դասվում:

Ե. Ծխախոտի տերէնների հողից և ավազից կեղտոտված լինելն այն հատկանիշներից մեկն է, վորի պատճառով այդ տերէնները դասվում են միանգամայն ցածր տեսակի շարքը: Յեթն կեղտոտութեան չափը $3\frac{1}{6}$ -ից բարձր է լինում, այդ ծըխտիւտը չի ընդունվում: Այսինսկ պատճառով հողով և ավազով կեղտոտված տերէնները շարելուց հետո հոսող ջրով պետք է լվացվեն:

Ահա այն բոլոր հատկանիշները, վոր հիմք են ծառայում ծխախոտի տեսակավորմանը, և վորոնցով մեր կոտնտեսութունները, ագրոտիկներն ու ագրոտիկները պետք է խիստ ղեկավարվեն ծխախոտի տեսակավորման ժամանակ: Ծխախոտի այն բուսաբանական տեսակները, վոր շարաններով պետք է հակավորվեն, տեսակավորվում են շարանների մեջ, ջուկելով տվյալ շարանի հիմնական տերէններից բոլոր այն վատառողջ տերէնները, վորոնք չեն համապատասխանում շարանի մեջ յեղած գերակշռող տեսակին. շարանի մեջ մնացած տերէնները խտացնում են և հակավորում: Տեսակավորման հետևանքով շարաններից առանձնացված տերէնները հավաքվում են և անմիջապես հակավորվում ըստ ապրանքային տեսակների, այլապես վոտքի տակ կարող են փչանալ:

Փնջերով հակավորվող ծխախոտի տեսակավորման ձևը տարբերվում է վերոհիշյալ ձևից նրանով, վոր շարանի մեջ յեղած բոլոր տերէնները (40—50 հատ միանգամից) թելից քաշվում, տեսակավորվում և առանձին կույտերով են դարսվում, վորից հետո սկսվում է փնջավորումը: Փնջավորումը կատարվում է հետևյալ կերպ. ծխախոտի այս կամ այն ապրանքային տեսակին պատկանող տերէնները հարթում են և 18—25 տերե դարսում միմյանց վրա այնպես, վոր կոթերը ցրված չլինեն և ուղիղ իրար վրա նստեն, ներկայացնելով մի ամբողջութուն, վորից հետո թելով կապում են: «Ստոս» ձևով մշակելիս նույնն են անում, ինչպես փնջավորելիս, միայն այն տարբերութեամբ, վոր «ստոս» ձևով մշակելու ժամանակ փնջերը չեն կապվում:

Ծխախոտի տեսակավորումը հաջող ընթանալու համար յուրաքանչյուր կոտնտեսութուն պետք է ունենա տեսակավորողներ, հակավորողներ և փնջավորողներ՝ առանձին-առանձին: Յուրաքանչյուր 3—4 հողի փնջավորողին անհրաժեշտ է մեկ տեսա-

կալվորող, վորի պարտականությունն այն է, վոր ծխախոտի տե-
րեներն առանձնացնում է ըստ առանձին ապրանքային տե-
սակների և տալիս փնջավորողներին՝ փնջավորելու համար:

Բացի այդ, յուրաքանչյուր կոլտնտեսություն 2—3 խմբա-
կի համար պետք է ունենա մեկական տեսակավորող, վորը պետք
է հսկի մնացած տեսակավորողների վրա և ընդունի նրանց
կատարած աշխատանքները: Փնջավորված ծխախոտն ըստ ապ-
րանքային տեսակների դարձվում է կապոցներով (պաչկանե-
րով) 40—60 ում հաստությամբ և փնջերը թեթեւ մամլելու համար
վրան տախտակ ու ծանրություն դնում և այդպես թողնում են
մոտ 10—12 ուր՝ անհրաժեշտ դույնն ստանալու համար, վորից
հետո սկսում են հակավորել:

ԾԽԱԽՈՏ ՀԱԿԱՎՈՐԵԼԸ

Ծխախոտ հակավորելու ժամանակ անհրաժեշտ է կիրառել
հետեւյալ հիմնական պայմանները. ա) ծխախոտի տերերն այն-
պիսի ձև տալ, վոր նրա վորակական հատկությունները պահպա-
նելու համար հարմար լինի, բ) ծխախոտ բարձելու, փոխադե-
լու և բեռնաթափելու համար հարմարություն ստեղծվի, գ) տե-
րեի իսկական դույնի ստացումն ապահովվի, դ) Ֆերմենտացիայի
(խմորման) պրոցեսը ճիշտ և նորմալ կարգով ընթանա, ե) ծխա-
խոտը բորբոսանելուց, փտելուց և այլ փչացումներից պաշտպան-
վի, զ) կորուստները կրճատվեն և նվազագույն չափերի հասցվեն:
Այս խնդիրներն ապահովում են հակավորման այն կարգն ու
ձևը, վոր ներկայիս, համաձայն ստանդարտի պահանջի, կիրա-
ռում են ծխախոտադործության մեջ:

Հայտնի չի, վոր չֆերմենտացված ծխախոտն անհամեմատ
ավելի շատ խոնավություն է պարունակում, քան ֆերմենտաց-
ված ծխախոտը և այդ բարձր խոնավության պատճառով, սխալ
հակավորման և պահպանման դեպքում վոչ ֆերմենտացված
ծխախոտի փչացումները խոշոր են լինում: Ուստի և հակավորման
ժամանակ ծխախոտն այնպես պետք է դարսել, վոր հալն ամբող-
ջական համասեռ մասսա լինի և բոլոր մասերից ոչ կարողա-
նա անցնել, վոր անհրաժեշտ է թե հսկի մեջ հավասարաչափ և

նորմալ խոնավություն պահելու և թե հետագա ֆերմենտացիայի համար:

Ֆերմենտացիայի ժամանակ ծխախոտի տերեխ մեջ ալյուրի-
սի պրոցեսներ են կատարվում, վոր կապված են ավելորդ
խոնավությունը չեղծացնելու, այսինքն, ջուրն այն նյութերից
անջատելու հետ, վորոնք մտնում են ծխախոտի տերեխի կազմի
մեջ: Ֆերմենտացիայի ընթացքում անհրաժեշտ է այդ ջուրը հա-
լի միջից հեռացնել, և վորպեսզի այս բանը հեշտությամբ կա-
տարվի, հակավորելու ժամանակ հակն ամուր չպետք է սեղմել,
բացի այդ, մի անգամ ևս պետք է հիշատակել, վոր բարձր խոնա-
վություն ունեցող ծխախոտը չպետք է հակավորել:

Չֆե մենտացված վիճակում և ֆերմենտացիայի պրոցեսում
ծխախոտը փչանալու ամենագլխավոր պատճառն այն է, վոր հա-
կավորումը կատարվում է անբարեխիղճ կերպով և տերեխները
բարձր խոնավություն ունենալու ժամանակ:

Ծխախոտի, առանձնապես վերևի քաղերի տերեխների վորա-
կը բարձրացնելու համար կարևոր նշանակություն ունի կուլտե-
րով կամ լավաներով պահելու յեղանակը: Այս ձևը, վորակը բարձ-
րացնելու տեսակետից, հանդիսանում է պայքարի միջոցառում-
ներից մեկը, վոր անհրաժեշտ է վործադրել աշխատանքի պրոցե-
սում:

Մեր մի քանի ծխախոտագործական շրջաններում (Իջևան,
Շամշադին, Ասիան և այլն) աշխանը տեղացող անձրևները նպաս-
տում են չորացրած ծխախոտի տերեխի մեջ ավելորդ խոնավու-
թյուն կուտակվելուն, վորը պատճառ է դառնում հետագայում
ծխախոտի փչանալուն: Այս փչացումներից խուսափելու համար,
կուլտեստները հատուկ շենքեր պետք է ունենան՝
չորացած ծխախոտը մինչև տեսակավորելը, հակավո-
րելն ու մթերման կայանին հանձնելը պահելու համար: Ծխա-
խոտի յուրաքանչյուր հակ պետք է բաղկացած լինի միանման
բուսաբանական և ապրանքային տեսակից, միատեսակ քաղից,
միատեսակ չափ ունեցող տերեխներից, ունենա միատեսակ չո-
րացնելու յեղանակ և այլն:

Հակավորումը կատարվում է առանձին, տախտակից պատ-
րաստած, հատակ և ծածկոց չունեցող արկղի մեջ: Այդ արկղի
կողերը շարժական են և կանոնավորում են հակի լայնությունը,
բայտ հակավորվող տերեխների չափերի: Տրապիզոն ծխախոտի հակն
անհամեմատ մեծ է լինում, քան «Սամսոն» տեսակի ծխախոտինը,
վորովհետև նրա տերեխներն ավելի մեծ են, քան «Սամսոն» տե-
սակինը:

Սովորաբար հակի յերկարությունը 80 սմ է լինում, իսկ բարձրությունը՝ 53 սմ: Հակի լայնության չափը կախված է հակավորվող տերևների յերկարությունից: Հակավորման փայտերը հակի ծայրից պիտի դուրս մնան մոտ 4 սմ:

Նախքան հակավորելն արկղը դրվում է հակավորման յերեք փայտի վրա, վորոնք շաղապատվ նախապես կապվում են իրար: Այնուհետև սկսում են ծխախոտի շարանները կամ փնջերը, նախած մշակման ձևին, յերկու շարք դարսել արկղի մեջ կոթերը դեպի արկղի պատերը:

Փնջերը շարքերում այնպես պետք է դարսել, վոր մի շարքի տերևների ծայրերը ծածկեն մյուս (հակառակ) շարքի տերևների վոչ պակաս քան մեկ յերրորդ մասը, բայց կիսից վոչ ավելի: Հակի ներսի մասը սեղմվելուց դերծ պահելու և հակին ավելի կանոնավոր տեսք տալու համար, հակի նեղ կողերի կողմից առանձին փնջեր են դարսվում, վորոնց տերևները մեջտեղի ջղի ուղղությամբ «ծալված» են: Այսպես ծալված փնջերը դրվում են կոթերն ու ծալված կողերը դեպի դուրս: Հակի ներքևի և վերևի մասերը զանազան փառվածքներից ազահովելու համար, փնջերն իրար վրա դարսում են, այսպես ասած՝ իրար «հյուսակով»: «Հյուսած փնջերը սովորական փնջեր են, վոր այնպես չեն դարսվում, ինչպես հակի միջին մասում, այլ ավելի նոսր և հյուսվածքի պես իրար մեջ անցկացնելով: Յերը արկղի մեջ ստանդարտ թվով պահանջվող փնջերի շարքերն իրար վրա դարսվում են, արկղն զգուշությամբ հանում և պատրաստի հակի վրայից նորից յերեք փայտ են դնում այնպես, ինչպես հակի ներքևի կողմից և շաղապատվ հաջորդական կարգով կապում ներքևի փայտի բնու: Այս բոլորից հետո հակը պատրաստ է և կարելի յե հանձնել մթերման կայան:

Շարաններով ծխախոտ հակավորելը նույնպես կատարվում է արկղների մեջ, ըստվորում տեսակավորված շարանները յերկուական շարքով դարսվում են արկղի մեջ՝ կոթերը դեպի դուրս, առանց «ծալվածքների» և «հյուսվածքների»: Այդպիսով, շարաններով մշակած ծխախոտը հակերի մեջ ներքևից մինչև վերև միաձև է դարսվում:

ԿՈՒՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ ԻՆՉՊԵՍ ԳՈՇՊԱՆԵԼ ՖԵՐՄԵՆՏԱՅԻԱՅԻ ՉԵՆԹԱՐԿՎԱԾ ԾԽԱՍՈՏԸ

Ֆերմենտացիայի չենթարկված ծխախոտը հակերի մեջ պահելն ավելի բարդ և պատասխանատու աշխատանք է, քան հավանգներով պահելը:

Այն պահեստում, վորտեղ ծխախոտի հակեր են պահվում, ողի խոնավությունն ու ջերմությունը համապատասխան աստիճանի (8 20 - 30) հասնելու ժամանակ հակի մեջ ֆերմենտացիայի պրոցես (խմորում) է սկսվում: Այդ ժամանակ ծխախոտի այդ հակերը շատ լավ պետք է խնամել, հակառակ դեպքում՝ մեջը բորբոս կառաջանա և հակերը կփչանան: Այս բանից խուսափելու նպատակով, պատրաստված հակերն առանց ձգձգելու պետք է հանձնել ծխախոտի ընդունման կայան, վորտեղ խնամքի և հսկողության դործն ապահովված է և լավ հիմքերի վրա յե դրված:

Սակայն, յերբեմն աննպաստ յեղանակներէ, փոխադրական միջոցներ չլինելու, կայանի հեռավորության և այլ պատճառներով՝ հակավորված ծխախոտը հնարավոր չի լինում ժամանակին հանձնել և ստիպված են լինում յերկար ժամանակ պահել կոլտնտեսություններում: Այսպիսի դեպքերում ծխախոտի հակերը մինչև մթերակայան հանձնելը փչանալուց զերծ պահելու համար անհրաժեշտ է կիրառել հետևյալ կանոնները.

ա) «յն շենքերը, վորտեղ ծխախոտի հակեր են պահվում, բավարար չափով մեկուսացված պետք է լինեն դրսի ողի ներգործությունից, ձեղքեր չունենան և ուսնան կանոնավոր ծածկվող լուսամուտներ ու դռներ, հատակը և առաստաղը տախտակած լինեն:

բ) յեթե հատակը քարից կամ հողից է, չի թույլատրվում ծխախոտի հակերը դարսել ուղղակի հատակին. հատակի վրա չոր տախտակներ կամ վորեն չոր առարկա պետք է փռել և հակերը դարսել դրանց վրա:

գ) նախքան հակերը պահեստում դարսելը, ամբողջ պահեստը լավ պետք է ստուգվի, և յեթե պարզվի, վոր պահեստի վորոշ տեղեր խոնավ են, անպատճառ պետք է չորացնել չհանգած կրով: Չի թույլատրվում հակերը խոնավ տեղ դնել, նույնպես արգելվում է չֆերմենտացված ծխախոտը վանդակի ձևով դնել, վոր

րովհետեւ ծխախոտը դրանից վորոշ չափով սեղմվում ե, մի բան, վոր ցանկալի չէ.

դ) ծխախոտ պահելու ամբողջ ժամանակաընթացքում պահեստի լուսամուտներն ամուր ծածկված պետք ե լինեն: Յնթե լուսամուտները տախտակե դռներ ունեն, ապա արեղակի կողմի պատուհանների դռները նույնպես պետք ե պինդ ծածկել, վոր ճառագայթները չթափանցեն, ներսի ողջ չտաքացնեն ե ժամանակից առաջ ֆերմենտացիա առաջ չբերեն.

ե) պահեստն առավոտյան ժամերին՝ շաղն անցնելուց հետո, ժամանակ-առժամանակ պետք ե ողափոխել, վորի համար լուսամուտները ե դռները յերկու ժամով պետք ե բաց թողնել: Այս ողափոխությունը պետք ե կատարել չոր յեղանակներին: Խոնավ յեղանակներին դռներն ու լուսամուտները յերբեք չպիտի բացել, հակառակ դեպքում ծխախոտն ավելորդ խոնավություն կստանա, վորն առաջ կբերի խմորման պրոցես կամ բորբոս:

Հակերն ամենանպատակահարմար կերպով դարսելու ձևը շտաբելներով դարսելն ե՝ կանգնած փայտերի վրա կամ յետյակներով այսպես են դարսում. Չ հակ ծխախոտ կանգնեցնում են փայտերի ծայրերի վրա, իսկ յերրորդը՝ պառկած աչպես են դնում այդ Չ-ի վրա, վոր վերևի հակի փայտերը նայեն ներքևի հակի փայտերի սուր վերջավորություններին: Հակերը պարբերաբար պետք ե նայվեն: Մթերման կայանների պահեստները, վոր իրենց բնույթով չֆերմենտացված ծխախոտը յերկարատե պահելու համար են, ունենում են ոժանդակ շենքեր, աչպես կոչված՝ «հիվանդանոցներ», ավելորդ խոնավություն ունեցող հակերը չորացնելու ե վերապատրաստելու համար: Այդ շենքերը պետք ե ունենան ողափոխության լավ հարմարություններ (վենտիլացիա), իսկ շենքի ջերմությունն ու խոնավությունն ստուգելու համար ունենում են ջերմաչափեր ե խոնավաչափեր:

Ինչպես նախորդ գլուխներում ասվեց, ավելորդ խոնավության առկայությունը բորբոս առաջանելու պայմաններ ե ստեղծում, ուստի դրա դեմ պայքարելու համար ծխախոտ պահելու ժամանակ պահեստում նորմալ ջերմություն ու խոնավություն պետք ե ունենար:

Ծխախոտ պահելու համար խոնավության չափը պետք ե լինի 60—70 տոկոս, իսկ ջերմությունը Յ-ից 15—17° բարձր չպետք ե լինի: Վերոհիշյալից ցածր խոնավությունն առաջ կբերի ծխախոտի գերչորացում, իսկ բարձրացումը՝ բորբոս: Յնթե

Ջերմութեանը 17⁰-ից ավելի բարձր լինի, ծխախոտը կսկսի ֆերմենտացիայի յենթարկել այդ պրոցեսի համար միանգամայն անհամապատասխան շնչում:

Դործիքների ցուցումների համաձայն, պետք է կարգավորել թե ջերմաստիճանը և թե խոնավութիւնը, կատարելով շենքի ողափոխութիւն՝ լուսամուտները և դռները բաց թողնելու կամ վնասելիցս սարքավորման միջոցով:

ՉՖԵՐՄԵՆՏԱՅՎԱԾ ԾԽԱԽՈՏԻ ՓՈԽԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Չֆերմենտացված ծխախոտը կոտնտեսութեան կամ խորհտնտեսութեան արտադրութեան վայրից սովորաբար փոխադրվում է մթերակայան, իսկ աշտեղից ել՝ ֆերմենտացիոն գործարան: Ծխախոտը մինչև մթերակայան սալելով կամ ավտոներով և փոխադրվում, վորոշ տեղեր ել՝ գրաստներով, իսկ մթերակայաններից ել ֆերմէործարան՝ յերկաթգծով կամ ավտոտրանսպորտով: Ծխախոտ փոխադրելու գործը պետք է աշխատել ավարտել մինչև յեղանակների տաքանալը: Դարնան վերջերին և ամռան ամիսներին փոխադրութիւններ չպիտի կատարել, վորովհետև այդ ժամանակ ծխախոտի մեջ բնական ֆերմենտացիա սկսվում է հակերի տեղաշարժն ու նրանց վրա վորեւ ճնշում (վոր անխուսափելի յե փոխադրութեան ժամանակ) կարող է ծխախոտը փչացնել՝ հակի մեջ յեղած խոնավութեան և բորբոսներ առաջանալու հետեանքով:

Ծխախոտի հակերը սալի կամ ավտոմեքենաների վրա աշտպես պետք է դարսել, վոր իբար շատ չսեղմեն: Դրա համար հակերը դարսվում են կոթերը դեպի վեր, յերեփից—չորս շարք: Նախքան բարձելը, հակերի կապանները պետք է լավ ձգվեն: Անձրեներից, ձյունից և ընդհանրապես անբարենպաստ յեղանակներից պաշտպանելու համար ծխախոտը տեղափոխելիս պետք է ծածկել բրեղենտով կամ այլ հարմար կտորով: Ծանապարհին հակերը տեղից չշարժվելու կամ չթրջվելու համար, սալը կամ ավտոն բարձելիս յերկար ու հաստ թիկով խաչաձև և հորիզոնական դիրքով ամուր պետք է կապել ավտոմեքենայի կամ սալի կողից:

Ծխախոտը յերկաթուղով փոխադրելիս հակերը վազոնների մեջ պետք է դարսել իբար վրա, վորքան կարելի յե խիտ՝ ճանապարհին տեղից չշարժվելու համար: Վազոնների մեջ հակեր

դարսելու ամենալավ ձևը «յեռյակներով» դարսելն է: Սակայն վագոնը լրիվ դարսելու համար թույլատրվում է հակերը փայտերի վրա դնել յերկու շարք, մինչև անգամ վերևից յերրորդ շարքը պառկած (платом) վիճակում: Վագոնի մեջ ծխատնիքն ամբողջ ճանապարհին պետք է լավ ծածկել:

Զֆերմենտացված ծխախոտը ջրային ճանապարհներով փոխադրելու դեպքում, վորպես կանոն, տեղավորվելը 2—3 որից ավելի չպիտի տևի, յեթե նալի ապրանքային մասը համապատասխան կարգով չի սարքավորված զրա համար: Բոլոր տեսակի փոխադրությունների ժամանակ ծխախոտի մոտ նալթ, ներկ և հոտ ունեցող այլ նյութեր չպետք է լինեն, վորովհետև ծխախոտը կողմնակի հոտը հեշտությամբ է կլանում:

ԾԽԱԽՈՏ ՎԵՐԱՄՇԱԿԵԼՈՒ ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒՄՆ ՈՒ ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ՆՈՐՄԱՆԵՐԸ

Ինչպես ասված է, ծխախոտի հումքը համապատասխան փորակով ապահովելու դործում ամենապատասխանատու աշխատանքներից մեկը համարվում է ծխախոտի վերամշակումը: Վատ, անբավարար և վոչ ստանդարտով մշակման կանոններին համապատասխան ուշադրություն չդարձնելու դեպքում, դաշտից ստացված փորակով ծխախոտը կարող է վիչանալ կամ վորակը վատացնել, վորի հետևանքով իջնում է նրա արժեքը: Այս տեսակետից մեծ նշանակություն ունի ծխախոտ վերամշակելու աշխատանքները ճիշտ կազմակերպելն ու ժամանակին մթերման կայանին հանձնելը:

Քսանհինգ հեկտար ծխախոտի բերք տեսակավորելու և մշակելու համար խորհուրդ կտանք աշխատողների խմբակ ունենալ հետևյալ կազմով.

1. փնջավորող	18 հոգի
2. տեսակավորող	6 »
2. շարան մատակարարող և փնջերը կույտ դնող	2 »
4. հակավորող	5 »
5. ավագ տեսակավորող	1 »
Ընդամենը	32 հոգի

Այսպիսի կազմ ունեցող տեսակավորողների ու հակավորողների խմբակն որական կարող է 300—600 շարան ծխախոտ վերամշակել (շարանի յերկարությունը հաշված 3 1/2 մետր):

Նայած տնտեսութեան վիճակին, խմբակի կազմը կարելի չե համապատասխան չափով ավելացնել կամ պակսեցնել:

Յուրաքանչյուր խմբակում վորպես խմբակավար և հանդիսանում ավագ տեսակավորողը: Միաժամանակ անհրաժեշտ և ուժեղացնել ավագ տեսակավորողի պատասխանատվութիւնը՝ իրեն աշխատողների նկատմամբ կիրառելով հետեյալ միջոցառումները:

Ավագ տեսակավորողին պետք և պարտավորեցնել, վոր տեսակավորված փնջերը կույտ դնող աշխատակցին փնջավորված ծխախոտ հանձնելիս վրան պիտակ փակցվի, ցույց տալով տրվյալ ծխախոտը տեսակավորողի անուն-ազգանունը: Կույտերում 7—10 որ պահելուց հետո սկսվում և ծխախոտի հիմնական հակավորումը, վորի ընթացքում տվյալ պիտակով կարելի կլինի հայտարարել անորակ տեսակավորում կատարողին:

Նույնը պետք և կիրառել հակավորողի նկատմամբ, վորի ազգանունը նշան կվում և հակի վորեւ փայտի վրա:

Մթերակայանն, ինչ ծխախոտ հանձնելը տեղի պետք և ունենա տվյալ ծխախոտը մշակող բրիգադի խմբակավարի միջոցով՝ կոլտնտեսութեան վարչութեան նախագահին կամ անդամի մասնակցութեամբ:

Ծխախոտը մթերակայան փոխադրելիս հափշտակումներն ու կորուստները կանխելու նպատակով, փոխադրվող ծխախոտի համար կոլտնտեսութեանն ապրանքային որգեր պետք և գրի յերեք որինակ, ցույց տալով:

ա) հակերի թիվը, բ) ծխախոտի տեսակները և գ) քաշը: Վերջին տվյալները մթերման կայանում ստուգվում են:

Կոլտնտեսութեաններում թե առանձին բրիգադների ու խմբակների և թե խմբակի առանձին կոլտնտեսականների միջև, վորպես վորակական և քանակական առաջադրութիւնների կատարման և գերակատարման ազգակ, լայն չափով պետք և ծավալվի ստախանովական շարժումն ու կիրառվեն սոցիալիստական աշխատանքների նոր մեթոդները, այն և՛ հարվածայնութիւնն ու սոցմրցումը:

Աշխատանքը պետք և կազմակերպել անհատական գործարքային սկզբունքով և աշխատանքի հաշվառում կատարել համաձայն մշակած ծխախոտի շարանի, փնջերի և հակերի թվի: Աշխատանքի կազմակերպման խնդիրը սերտ կապ ունի աշխատանքի արտադրանքի նորմաների և աշխատանքն աշխուրհով գնա-

հատելու հետ: Վերոհիշյալ աշխատանքները մանրամասն պետք է ուսումնասիրել և նորմավորել, հիմք ընդունելով կոլտնտեսութեան աշխատանքի պայմաններն ու հարմարութեանները, և առանձին աշխատանքների ռեալ նորմաներ սահմանել, հիմք ընդունելով լավագույն աշխատողների արտադրանքը:

Ծխախոտ վերամշակելու աշխատանքների գնահատումն աշխուրհիվ վորոշելիս հիմք պետք է ընդունել այս կամ այն աշխատանքը, դժվարութեանն ու կվալիֆիկացիան. բարձր գնահատելով պետք է քաջալերել ավելի կարևոր և պատասխանատու աշխատանքները (տեսակավորումը, հակավորումը): Այս հանդամանքն ազդակ կհանդիտանա կոլտնտեսականին, վոր նա ձգտի իր վորակը բարձրացնել և բարեխիղճ աշխատել, պահպանելով աշխատանքի վորակի բարձր ցուցանիշները:

Ծխախոտ վերամշակելու համար, վորպես որիենտիր նորմաներ, հանձնարարվում են.

	Աշխատանքի բնույթը	Գ ա ղ ը		
		Խաշխամ	Անաջ	Առաջիկ վերելի քաղերը
1	Փնջավորող	28 թեկ	24 թեկ	18 թեկ
2	Տեսակավորող	84 »	72 »	54 »
3	Շարան մատակարարող և փընջերը կույտ դնող	500 0/0	500 »	500 »
4	Հակավորող — (1—3 տեսակի) .	2,5—3 հակ	1—2 հ.	1—2 հակ
5	» — (4—5 ») .	3-ից մինչև	5 հակ	
6	Ավազ տեսակավորող	500 շար.	500 շար.	500 շար.

Այս նորմաները մոտավոր են և տեղում հողբաժինները, ՄՏԿ-ներն ու կոլտնտեսութեանները, յեկակեա ունենալով տեղական պայմաններն ու հիմք ընդունելով առաջավոր կոլտնտեսականների փորձը, պետք է ճշգրտեն:

ԳԱՍ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.

FL0008680

476

ԳԻՆԸ 80 ԿԱԳ.

A ^{II}
18559

**Послеурбжайная
о б р а б о т к а
т а б а к а**

Госплэдэт, Ереван, 1937 г.